

ปฐมเทศนา
หัวใจพระพุทธศาสนา
พระนิพนธ์
สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ปฐมเทศนา
หัวใจพระพุทธศาสนา

พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ
ในเทศกาลอาสาพหมูชาเข้าพรรษา^๑
พุทธศักราช ๒๕๓๕

ปฐมเทคโนโลยี เป็นเทคโนโลยีรั่งเริงที่มีความสำคัญ
พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงทางที่พระองค์ทรงปฏิบัติ ได้
ทรงแสดงธรรมที่ได้ตรัสรู้ ได้ทรงแสดงญาณคือความรู้
ของพระองค์ที่เกิดขึ้นในธรรมะนั้น

พระสูตรนี้ท่านเรียกว่า ธัมมจักกปปวัตตนสูตร
แปลว่า พุทธสูตรที่แสดงถึงเรื่องการยังจักรคือธรรม
ให้เป็นไป ถ้าจะเทียบกับในทางบ้านเมือง ก็หมายถึงว่า
อาณาจักรคือชาติ ไหนจะเป็นประเทศชาติของตัวขึ้น
ก็จะต้องมีอาณาจักรคืออำนาจ พระพุทธเจ้าจะตั้งพระ
พุทธศาสนาขึ้น ก็ทรงเริ่มด้วยการแสดงปฐมเทคโนโลยี
เท่ากับว่าทรงตั้งพุทธจักรขึ้นเป็นครั้งแรกด้วยปฐมเทคโนโลยี
นี้ แต่ว่าจักรของพระพุทธเจ้าไม่ใช่อำนาจทางโลก แต่
หมายถึงธรรม

พระฉะนั้น จึงเป็นพระสูตรที่ผู้ศึกษาพระพุทธ
ศาสนาจะละเอียด ควรจะต้องศึกษาให้เข้าใจ

ปฐมเทศนา

หัวใจพระพุทธศาสนา

ปฐมเทศนาคือเทศนาที่แรก พระพุทธเจ้าทรงแสดง โปรดกิจชุบัญญะวัคคีย์คือกิจชุมิพากห้า ณ ป่าอิสิตวนมฤค-ทายวัน แขวงกรุงพาราณสี ท่านแสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนานี้ในวันรุ่งขึ้นจากที่เสด็จไปถึง คือได้ทรงแสดง ในวันเพ็ญของเดือนอาสาฬหะ หรือเดือน ๘ หน้าวันเข้าพรรษา ซึ่งเป็นวันที่พุทธศาสนาชนิดนี้ได้ประกอบพิธีอาสาฬหบูชา ดังที่ได้กำหนดจัดขึ้นเป็นวันบูชาวันหนึ่งสืบมาจนทุกวันนี้

ปฐมเทศนานี้เป็นเทศน์ครั้งแรกที่มีความสำคัญ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงทางที่พระองค์ทรงปฏิบัติ "ได้ทรงแสดงธรรมะที่ได้ตรัสรู้" ได้ทรงแสดงญาณคือความรู้ของพระองค์ที่เกิดขึ้นในธรรมะนั้น ถ้าจะตั้งปัญหาว่า

พระพุทธเจ้าทรงดำเนินทางปฏิบัติมาอย่างไรจึงได้
ตรัสรู้?

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อะไร?

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ด้วยความรู้ที่มีลักษณะอย่างไร
ปัญหาเหล่านี้ก็อาจจะตอบได้ด้วยพระสูตรนี้ เพราะ
ฉะนั้น จึงเป็นพระสูตรที่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจะละเอียดใจได้
ควรจะต้องศึกษาให้เข้าใจ

ใจความปฐมเทศนานี้ ตอนที่ ๑ พระพุทธเจ้าได้ทรง
ชี้ทางที่บรรพชิตคือนักบวช ซึ่งมุ่งความหน่าย มุ่งความสันติ
คือความติด ความยินดี มุ่งความตรัสรู้ มุ่งพระนิพพาน ไม่ควร
จะส่องเสพ อันได้แก่ การสุขลิikanuoyik ความประกอบตน
ด้วยความสุขสดชื่นอยู่ในทางกาม และ อัตตกิลมานuoyik ความ
ประกอบการทราบตนให้ลำบากเดือดร้อนเปล่า เพราะเป็น
ข้อปฏิบัติที่เป็นของตໍาทรม ที่เป็นกิจของชาวบ้าน ที่เป็นของ
บุญชน มิใช่เป็นกิจของบรรพชิตผู้มุ่งผลเช่นนั้น ส่วนอีกหน
ทางหนึ่งซึ่งเป็นข้อปฏิบัติ เป็นหนทางกลางอยู่ในระหว่างทาง
ทั้งสองนั้น แต่ว่าไม่ข้องแวงอยู่ในทางทั้งสองนั้น เป็นข้อปฏิบัติ
ที่ให้เกิดจักษุคือดวงตาเห็นธรรม จะทำให้เกิดญาณคือความ
หยั่งรู้ ทำให้เกิดความสงบระงับ ทำให้เกิดความรอบรู้ ทำให้
เกิดความดับกิเลส อันได้แก่ ทางที่มีองค์ประกอบ ๘ ประการ
อันเป็นของประเสริฐ ได้แก่ สัมมาทิปฏิ ความเห็นชอบ สัมมา-

สังกัดปะ ความดำริขอบ สัมมาว่าจ้าเจราชขอบ สัมมาภัมมันตะ การงานขอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตขอบ สัมมาวยามะ พยาบาลขอบ สัมมาสติ ระลึกขอบ สัมมาสามานิ ตั้งใจขอบ
ตอนที่ ๒ ได้ทรงแสดงธรรมะที่ได้ตรัสรู้ เมื่อลงทะเบ
ทั้ง ๒ ข้างต้น และมาเดินอยู่ในทางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทาคือ
ข้อปฏิบัติเป็นทางกลาง ซึ่งมีองค์พระกอบทั้ง ๔ นั้น อันได้แก่
อริยสัจ ๔ คำว่า อริยสัจ แปลว่าความจริงของบุคคลผู้ประเสริฐ
ก็ได้ แปลว่าความจริงที่ทำให้บุคคลเป็นคนประเสริฐก็ได้
อริยสัจ ๔ นี้ได้แก่ :—

๑. ทุกข์ ในพระสูตรนี้ได้ชี้ว่าอะไรเป็นทุกข์ไว้ด้วย คือ
ชี้ว่าความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์
ความโศกคือแห้งใจ ปริเทเวคือครั่วราญ รัญจวนใจ ทุกขะ
คือทุกข์กาย เช่น ป่วยไข้ โอมนัสสะ คือทุกข์ใจ อุปายาส คือ
คับแค้นใจ เป็นทุกข์ อัปปิยสัมปโยค ความประจวบกับสิ่งที่
ไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์ ปิยวิปโยค ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็น
ที่รัก เป็นทุกข์ ปราณนามไม่ได้สมหวังเป็นทุกข์ กล่าวโดยย่อ
ขันธ์ที่ยึดถือไว้ทั้ง ๔ ประการเป็นทุกข์

๒. ทุกขสมุทัย เหตุให้ทุกข์เกิด ในพระสูตรได้ทรงชี้
ว่า ตั้มหาย คือความดื้นرنหนาอย่างของใจ อันมีลักษณะให้
ชัดส่ายไปสู่ภาคคือภาวะใหม่เสมอ ไปด้วยกันกับ นันทิ ความ
เพลิดเพลิน ราคะ ความติดความยินดี มีความเพลิดเพลินเป็น

อย่างยิ่งในการมโน่นนั้น ๆ มี ๓ คือ การตัณหา ความดีนرن
ทะยานอยากไปในกาม คือได้แก่สิ่งที่น่ารักใคร่ประถนาพอใจ
กวัตัณหา ความดีนرنทะยานอยากไปในกพ คือความเป็นนั้น
เป็นนี่ วิกวัตัณหา ความดีนرنทะยานอยากไปในวิกพ คือ
ความไม่เป็นนั้นเป็นนี่

๓. ทุกชนิโรค ความดับทุกช์ ในพระสูตรได้ทรงชี้ว่า
คือดับตัณหาเสียได้หมด ஸละตัณหาเสียได้หมด ปล่อยคืนตัณหา
เสียได้หมด พันตัณหาเสียได้หมด ไม่อลาญพัวพันอยู่ในตัณหา
ทั้งหมด

๔. ทุกชนิโรคภานินปฎิปทา เรียกสั้น ๆ ว่า มรรค ได้
แก่ มรรคอันมีองค์ ๘ ประการ ดังกล่าวข้างต้นนั้น

ตอนที่ ๓ พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้แจงว่า ที่เรียกว่า
ตรัสธันน์คือต้องเป็นธุรีที่มีลักษณะอย่างไร ธุรีที่เรียกว่าเป็น
ตรัสธันน์ ต้องมีลักษณะดังนี้ คือเป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่ามีเป็น
ทุกช์ เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่าทุกช์นี้เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ เป็น
ความรู้ที่ผุดขึ้นว่าทุกช์นี้ได้กำหนดรู้แล้ว เป็นความรู้ที่ผุดขึ้น
ว่ามีเป็นสมุทัยเหตุให้เกิดทุกช์ เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่าสมุทัยนี้
ควรละ เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่าสมุทัยนี้จะได้แล้ว เป็นความรู้
ที่ผุดขึ้นว่ามีเป็นนิโรห์ความดับทุกช์ เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่า
นิโรห์นี้ควรกระทำให้แจ้ง เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่ามีนิโรห์นี้ได้
ทำให้แจ้งแล้ว เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่ามีเป็นมรรคทางปฏิบัติให้

ถึงความดับทุกข์ เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่าทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นี้ครอบงำให้มีขึ้น เป็นความรู้ที่ผุดขึ้นว่าทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นี้ได้อบรมให้มีขึ้นได้บริบูรณ์แล้ว

เพราะฉะนั้น ญาณ คือความรู้ จะเรียกว่า “ตรัสรู้” ต้องประกอบด้วยลักษณะเป็น

สัจญาณ คือ ความรู้ในความจริง ว่านี้เป็นความทุกข์จริง นี่เป็นสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์จริง นี่เป็นนิโรธคือความดับทุกข์จริง นี่เป็นมรรคคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์จริง

กิจญาณ ความรู้ในกิจคือหน้าที่ คือรู้ว่าหน้าที่จะต้องปฏิบัติในทุกข์ก็ได้แก่กำหนดธุรี ในสมุทัยก็ได้แก่ต้องละ ในนิโรธ ก็ได้แก่การทำให้แจ้ง ในมรรคก็ได้แก่ต้องปฏิบัติอบรม

กตญาณ คือความรู้ในการทำกิจเสร็จ คือรู้ว่าทุกข์ก็ได้กำหนดเสร็จแล้ว สมุทัยก็ละเอียดแล้ว นิโรธก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคก็ได้ปฏิบัติอบรมให้มีขึ้นแล้ว

เพราะฉะนั้น ในพระสูตรจึงแสดงว่า ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นเป็น ญาณ คือความหมายรู้ ที่มีวนรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ มีวนรอบ ๓ ก็คือว่า ต้องรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ นั้น โดยเป็นสัจญาณ คือความรู้ในความจริงรอบหนึ่ง ต้องรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ โดยเป็นกิจญาณ คือต้องรู้ในกิจอันได้แก่น้ำที่รอบหนึ่ง ต้องรู้ในอริยสัจ ๔ นั้นโดยเป็นกตญาณ คือความรู้ในการทำกิจเสร็จรอบหนึ่ง ๓ คุณ ๔ ก็เป็น ๑๒ คือว่ามี

อาการ ๑๒ เมื่อเป็นความรู้ที่วนรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ ดังกล่าว
นี้ จึงจะเรียกว่าเป็นความตัวสร้าง และท่านผู้ที่ได้มีความรู้ดัง-
กล่าวนี้ จึงเรียกว่าเป็น พุทธะ คือเป็นผู้ตัวสร้าง ถ้าจะเรียก
ปัญญาของท่านก็เป็น โพธิ ที่แปลว่า ความตัวสร้าง

เพราะฉะนั้น ใจความในพระสูตรที่กล่าวมานี้จึงเป็น
 การตอบปัญหาได้ทั้ง ๓ ข้อ ปัญหาว่าพระพุทธเจ้าได้ดำเนิน
 ทางปฏิบัติมาอย่างไร จึงได้ตัวสร้าง ก็ตอบได้ด้วยตอนที่หนึ่ง
 ปัญหาว่า พระพุทธเจ้าได้ตัวสร้างอะไร ก็ตอบได้ด้วยตอนที่สอง
 ปัญหาว่า พระพุทธเจ้าได้ตัวสร้างด้วยความรู้ที่มีลักษณะอาการ
 ออย่างไร ก็ตอบได้ด้วยตอนที่สาม ฉะนั้น ในท้ายพระสูตร
 พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงประกาศว่าเมื่อความรู้ที่มีวนรอบ ๓ มี
 อาการ ๑๒ ดังกล่าวนี้ ยังไม่บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบได้ ก็ยัง
 ไม่ทรงปฏิญญาพระองค์ว่าเป็นผู้ตัวสร้าง ต่อญาณดังกล่าวฉะนั้น
 เกิดขึ้นบริสุทธิ์บริบูรณ์ พระองค์จึงปฏิญญาพระองค์ว่าเป็น
 พุทธะ คือเป็นผู้ตัวสร้าง และเรียกว่า เป็นผู้ตัวสร้างเอง ก็เพรา-
 ว่าความรู้ของพระองค์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวฉะนั้น เป็นความรู้ที่ผุด
 ขึ้นในธรรมะคือในความจริงที่ไม่ได้ทรงเคยสดับฟังมาจากใคร
 ไม่ได้ทรงเรียนมาจากใคร

เมื่อพิจารณาตามพระสูตร แม่ทางปฏิบัติของพระองค์
 พระองค์ก็ทรงพบขึ้นเอง เพราะได้ทรงละทางปฏิบัติของ
 คณาจารย์ต่าง ๆ มาโดยลำดับ จนมาถึงทรงค้นหาทางปฏิบัติด้วย

พระองค์เอง และทรงพบททางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทาและก็ทรงดำเนินไปในทางนั้น เมื่อทรงดำเนินไปในทางนั้นจนบริบูรณ์แล้วก็เกิดญาณคือความหยั่งรู้ขึ้นในธรรมะคือความจริง อันได้แก่อริยสัจ ๔ ซึ่งไม่ได้เคยทรงสดับมาจากใคร ความรู้นั้นผุดขึ้นเอง อันเป็นผลของการปฏิบัติที่บริบูรณ์ เพราะฉะนั้นจึงได้ชื่อว่า พระองค์เป็นผู้ตรัสรู้เอง "ไม่มีครู" "ไม่มีอาจารย์" หมายถึงว่าทรงมีความรู้ ดังที่แสดงไว้ในพระสูตรดังกล่าวนั้น และ

ครานี้จะแสดงความของปฐมเทศนา อธิบายออกไปโดยสังเขป

อริยสัจข้อที่ ๑ กือทุกข์ คำว่า ทุกข์ แปลตามศัพท์ว่า สิ่งที่ทนอยู่ยาก มีความหมายเป็น ๒ อย่าง คือ อย่างหนึ่งหมายถึงทุก ๆ สิ่งที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป คือว่าเมื่อเกิดขึ้นมาแล้วก็ต้องแปรปรวนเรื่อยไปจนถึงดับหรือแตกสลาย เรียกง่าย ๆ ว่าหมายถึงทุก ๆ สิ่งที่มีเกิดมีดับ สิ่งใดมีเกิดขึ้นและต้องดับไป สิ่งนั้นเรียกว่าเป็นทุกข์ทั้งหมด เพราะอะไร เพราะว่าทนอยู่ยาก คือทนอยู่ไม่ได้ ถ้าทนอยู่ได้ ก็เกิดขึ้นมาแล้วก็ต้องไม่ดับไม่แตกสลาย แต่พระราชาเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับต้องแตกสลาย จึงได้ชื่อว่าเป็นทุกข์ อันแปลว่าทนอยู่ยาก หมายความว่าทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป นี้เป็นทุกข์ที่เป็นสภาพธรรมชาติ ทุก ๆ สิ่งในโลกตลอดถึงตัวโลกเองก็ต้อง

เป็นเช่นนี้ เพราะไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นแล้วไม่ดับไม่แตกสลาย ต่างกันแต่ว่าจะแตกสลายไปข้าหรือเร็วเท่านั้น ในพระสูตร ท่านซึ่งเข้ามาให้กำหนดธุริโดยเฉพาะที่กาย ว่าเกิดเป็นทุกข์ แก่ เป็นทุกข์ ตายเป็นทุกข์ ก็มุ่งที่จะให้รู้ถึงทุกข์ที่เป็นสภาพธรรมชาติ ดังกล่าวตน

ถ้าจะอธิบายอย่างอื่นก็พอได้แต่ไม่ชัด เช่นบางท่าน อธิบายว่า เมื่อเกิดนั้นทุกข์หนักหนา แต่ความจริงทุก ๆ คน ก็ไม่รู้ว่าทุกข์อย่างไรเวลาเกิดออกมาก มาถ้าเราเมื่อโடขึ้นแล้ว เพราะฉะนั้นจะไปว่าเป็นทุกข์ก็ไม่รู้ แก่นี่ก็เหมือนกัน ถ้ามุ่ง ถึงว่าร่างกายแปรปรวนเปลี่ยนแปลงในขั้นจริงขึ้น ซึ่งเรียกว่า แก่เหมือนกัน คือว่าแก่ขึ้น ก็ไม่รู้สึกว่าจะเป็นทุกข์อะไร แต่ ครั้นอายุมากเข้า เป็นแก่ลง ร่างกายเสื่อมลง จึงค่อยรู้สึกขึ้น เมื่อเวลาจะตาย ว่าตายเป็นทุกข์ ความจริงทุกข์ก่อนตาย เมื่อ จะตายจริง ๆ ไม่มีใครรู้ว่าเป็นทุกข์อย่างไร อย่างที่เรียกว่า กลัวตายนั้น ความจริงกลัวก่อนตาย ถ้ายังกลัวตายอยู่ก็ยัง ไม่ตาย เมื่อจะตายจริงแล้วไม่กลัว คือว่าไม่รู้สึกที่จะกลัวแล้ว และพร้อมกันนั้นก็ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นทุกข์แล้ว แต่ท่านก็ อธิบายให้เห็นว่าเดี๋ดร้อนอย่างนั้นอย่างนี้ต่าง ๆ แต่ก็ไม่ชัด

พระฉะนั้น เห็นว่าจะต้องอธิบายว่า ที่ซึ่งว่าเป็นทุกข์ ก็หมายถึงว่าเป็นสภาพธรรมชาติที่จะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ไป ทนอยู่คงที่ไม่ได้ คือว่าทุก ๆ สิ่งตลอดถึงกายของเรา เมื่อ

เกิดขึ้นเบื้องต้น แล้วก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ จนถึงลงท้าย ก็ดับ ทุก ๆ สิ่งในโลกตลอดถึงโลกก็เป็นอย่างนี้ เป็นทุกข์ที่ เป็นสภาวะธรรมชาต นี้เป็นความหมายอย่างหนึ่งซึ่งเป็นความ หมายยืน

แต่คนเราเองไปมีตัณหาคือความดันรนทบานอยาก และมีอุปทานคือความยึดถือในสิ่งที่เป็นทุกข์นั้น เพราะฉะนั้น จึงได้เกิดความทุกข์ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่าความทุกข์ใจ ต่าง ๆ ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า โสกรปริเทวทุกข์โภมนัสสกุปายาสาป ทุกษา เป็นดัน ถ้าบุคคลไม่มีตัณหาอุปทานอย่างพระพุทธเจ้า หรือพระอรหันตสาวก ก็ไม่เห็นว่าจะต้องเป็นทุกข์เด้อร้อน อะไร สิ่งทั้งหลายในโลก ตลอดจนถึงกายของเราเอง ตลอด จนถึงโลกเอง ก็ต้องเป็นไปตามคติธรรมชาต คือว่ามีเกิด มี แปรปรวน มีดับ แต่เมื่อไม่มีกิเลสเข้าไปยึดถือก็ไม่เป็นทุกข์

เพราะฉะนั้น ท่านจึงแสดงความทุกข์ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ที่เกิดจากตัณหา ได้แก่ ความทุกข์ใจต่าง ๆ ประกอบกันไป ด้วย แล้วก็ซึ่ว่าตัณหานี้ที่เป็นเหตุให้เกิดอุปทานคือความยึดถือ ก็เป็น สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เป็นอริยสัจจข้อที่ ๒

เมื่อดับตัณหา ดับความยึดถือได้ ก็เป็น ความดับทุกข์ เป็นอริยสัจจข้อที่ ๓ อะไรมาก็เป็นอะไร ใจเราก็ไม่เป็นทุกข์อะไรมาก ให้บุคคลเมื่ออยู่เดียวตนเอง ถ้าบุคคลมีตัณหาอุปทานใน สิ่งใด สิ่งนั้นเป็นอะไรขึ้นในทางที่ไม่ชอบไม่proper จึงจะ

เกิดความทุกข์ขึ้น ถ้าไม่มีต้นหาอุปทานในสิ่งใด สิ่งนั้นจะเป็นอะไร จะไม่เป็นทุกข์อะไร คราวนี้พิจารณาดูไกลีเข้ามา ๆ จนถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าหมดต้นหาอุปทานเสียทุก ๆ สิ่งแล้ว ทุกข์ก็ไม่มีทุก ๆ สิ่ง แต่ว่าสิ่งทั้งหลายในโลกก็ต้องเป็นไปตามคติธรรมด้วย มีเกิด มีแปรปรวน มีดับ

มรรคหนึ่งก็หมายความว่าการปฏิบัติอบรมจิตและอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเห็นจนเป็นเหตุให้ละต้นหาอุปทานเสียได้ นี่แหลกเป็นใจความของ มรรคเมืองก์ ๙ ซึ่ง เป็นอริยสัจข้อที่ ๔ ความรู้ความเห็นนั้นต้องเป็นความรู้ที่จะได้ด้วย ไม่ใช่รู้แล้วจะไม่ได้ ต้องเป็นความรู้ที่ทำได้ ไม่ใช่รู้แล้วทำไม่ได้อันนี้เป็นลักษณะของความรู้ที่มีวนรอบ ๓ มีอาการ ๑๒

ในปฐมเทศนาที่ได้ย่อความมาแสดงแล้ว มีอธิบายโดยสังเขปบางข้อ ดังนี้

คราวนี้จะอธิบาย ญาณ คือความรู้ของพระพุทธเจ้าที่เกิดขึ้นในอริยสัจ ที่ว่ามีวน ๓ มีอาการ ๑๒ ในเบื้องต้น ควรกำหนดชื่อญาณไว้ ๓ ก่อน คือ

๑. สัจญาณ ความรู้ในสัจจะคือความจริง

๒. กิจญาณ ความรู้ในกิจหน้าที่ที่พึงทำ

๓. กตญาณ ความรู้ในการทำกิจธุริจ

การที่จะทำความเข้าใจ ญาณ ในอริยสัจ ก็ควรจะทำความเข้าใจ ญาณ คือความรู้ในร่องสามัญ เป็นการเทียบเคียง

เมื่อทุก ๆ คนประஸนเรื่องที่เป็นหน้าที่การงานของตน เรื่องในครอบครัว เรื่องอื่น ๆ จากนี้ที่เกี่ยวข้อง เปื้องตันจะต้องรู้ความจริงก่อน ที่เรียกันเป็นสามัญว่าข้อเท็จจริง เมื่อรู้ความจริงถูกต้องแล้ว จึงรู้ว่าควรจะจัดการอย่างไรกับเรื่องนั้น เมื่อรู้ดังนี้แล้วจึงลงมือจัดทำงานสำเร็จ รู้ความจริงเบื้องต้นเทียบได้กับ สังคมยาน รู้ว่าจะต้องทำอย่างไรเทียบได้กับ กิจกรรม รู้ว่าทำสำเร็จแล้วเทียบได้กับ กตัญญู อีกอย่างหนึ่ง เทียบในการรักษาโรค เปื้องตันก็จะต้องรู้ว่าเป็นโรคอะไร นี้เทียบได้กับ สังคมยาน จะต้องรู้ว่าจะต้องรักษาอย่างไร นี้เทียบได้ กับ กิจกรรม รู้ว่ารักษาโรคให้หายได้แล้ว นี้เทียบได้กับ กตัญญู จะนั้น ความรู้สามัญในเรื่องทั่ว ๆ ไปของคนก็จะต้อง มีลักษณะทั้ง ๓ นี้

คราวนี้ว่าถึงความรู้ใน อริยสัจ อริยสัจนั้นมี ๕ ข้อ ดังที่แสดงแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ตัวของอริยสัจทั้ง ๕ นั้น ด้วย คือเมื่อทรงแสดงว่า ทุกข์ ก็ทรงแสดงว่าอะไรมีเป็นทุกข์ เมื่อทรงแสดงว่า สมุทัย ได้ทรงชี้ด้วยว่าอะไรมีเป็นสมุทัย เมื่อ ทรงแสดงว่า นิโรธ ความดับทุกข์ ทรงชี้ด้วยว่าดับอะไรมี เมื่อ ทรงแสดง มรรค ก็ทรงชี้ข้อปฎิบัติไว้ด้วยครบถ้วน

จะนั้น ในเบื้องต้นที่เรียกว่าจะรู้อริยสัจ ก็ต้องรู้ว่าสิ่ง ต่าง ๆ ที่ทรงแสดงไว้นั้นเป็นจริงอย่างนั้นหรือไม่ ทรงแสดง ว่าความเกิดแก่ตายเป็นต้นเป็นทุกข์ ก็ความเกิดแก่ตายนั้นเป็น

ทุกข์จริงหรือไม่ ทรงแสดงว่าตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ก็ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จริงหรือไม่ ทรงแสดงว่าดับตัณหา เสียเป็นความดับทุกข์ ก็เป็นความดับทุกข์จริงหรือไม่ ทรงแสดงว่าทางมีองค์ ๔ เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์จริงหรือไม่

เบื้องต้นก็จะต้องรู้ว่าจริงหรือไม่ดังกล่าวนี้ก่อน ถ้ายังไม่เกิดความรู้ของตัวเอง ก็ยังไม่เชื่อว่ารู้ ดังเช่นรู้ตามแบบ หรือตามที่ได้ยิน อ่านเรื่องอริยสัจ พังเรื่องอริยสัจก็คงรู้เหมือน ๆ กันทุกคน แล้วก็สวัดกันอยู่เป็นประจำว่า ชาติปี ทุกๆ ชาปี ทุกๆ มนตรีปี ทุกๆ รัชดาลัยนี้ยังไม่เชื่อว่าญาณต้องรู้สึกเห็นจริงขึ้นด้วยตัวเอง เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างเห็นแท้แน่นอนลงไปอย่างนั้น โดยไม่นึกว่าพระพุทธเจ้าท่านว่าไม่ต้องนึกว่าใครว่า แต่ว่าตนเองลงความเห็นจริงลงไปอย่างนั้น และการลงความเห็นนั้นก็ไม่ใช่ว่าลงความเห็นข้างนอก แต่ว่าลงความเห็นเข้ามาที่ตัวเราเอง เพราะอริยสัจทั้ง ๔ นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงที่ตัวของเราร่อง คือตัวของทุก ๆ คน

ดังทรงแสดงว่า “ทุกข์ คำนึงก็หมายถึงซึ่เข้ามาข้างใน ทุกข์ก็ยังคงอยู่ที่ตัวของเราร่อง เกิด แก่ ตาย ก็อยู่ที่ตัวของเรา ทุกข์ใจต่าง ๆ ต่อจากนั้นก็อยู่ที่ตัวของเราร่อง รู้เข้ามาที่ตัวของเราร่อง เหล่านี้เหละว่าเป็นทุกข์จริง สมุทัยก็เหมือนกัน รู้เข้ามาที่ตัวของเราว่า ตัณหาที่จิตใจของตนเองนั้นเป็นตัวสมุทัย นิโกรก็เหมือนกัน รู้เข้ามาถึงความดับตัณหาของตนเอง

ว่าเป็นความดับทุกข์ บรรคก็เหมือนกัน รู้เข้ามาที่ข้อปฏิบัติ และปฏิบัติชอบต่าง ๆ ที่ตัวของเรางงว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึง ความดับทุกข์

ความรู้ที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง มีความเห็นชัดลงไปด้วย ตนเอง เห็นจริงแท้แน่นอนลงไปเองว่า นี้เป็นทุกข์ นี้เป็นเหตุ เกิดทุกข์ นี้เป็นความดับทุกข์ นี้เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับ ทุกข์ เรียกว่า สัจญาณ รู้ในความจริง ซึ่งต้องมีเป็นประการ แรก เมื่อมีความรู้นี้แล้ว ก็เป็นอันว่ารู้ลักษณะหน้าตาของ อริยสัจทั้ง ๔ นี้ รู้สภาพของอริยสัจทั้ง ๔ นี้ เมื่อโนຍ่างมีคน มา ๔ คน ในเบื้องต้น เมื่อสังเกตจนรู้ว่าคนทั้งสี่มีลักษณะ นิสัยใจคอเป็นอย่างไร มีความสามารถเป็นอย่างไร แปลว่า รู้จักคนทั้งสี่ดีว่าเป็นอย่างไร

คราวนี้ก็ถึง กิจญาณ ความรู้ในกิจหน้าที่ที่พึงทำ คือ เมื่อรู้สภาพของอริยสัจทั้ง ๔ นั้นตามเป็นจริงแล้ว ก็รู้สืบไปว่า ทุกข์นั้นควรกำหนดรู้ คือควรกำหนดให้รู้ว่าเป็นทุกข์เท่านั้น ไม่ต้องทำอะไร สมุทัยนั้นควรละคือஸละให้พ้นไป นิโธนั้น ควรทำให้แจ้ง บรรคนั้นควรอบรมให้มีให้เป็นขึ้น นี้เรียกว่า กิจญาณ รู้ในกิจคือในหน้าที่ที่ควรทำในอริยสัจทั้ง ๔ นั้น หมายความว่า รู้หน้าที่อันควรปฏิบัติในธรรมะแต่ละข้อ

การปฏิบัติของคนที่ยุ่งเหยิงกันอยู่ก็พระเหตุว่าปฏิบัติ ไม่ถูกหน้าที่ ยกเฉพาะอริยสัจ ๔ นี้ หน้าที่ที่ควรจะปฏิบัติใน

ทุกข์ก็คือ กำหนดให้รู้เท่านั้นว่าเป็นทุกข์ หน้าที่ที่ควรจะปฏิบัติ ในสมุทัยก็คือ ละ ดั่งกล่าวแล้ว แต่คุณเราไปปฏิบัติสับกัน ดั่งเช่นคนที่มีความทุกข์โศกอย่างหนัก เพราะประถานามไม่ได้ สมหวัง เป็นคนจนทางเข้า บางทีก็ทำอัตโนมัติกรรมตัวเอง นี้เรียกว่าทำผิดหน้าที่ของธรรมะ เพราะว่าร่างกายของตัวเองที่ ตัวเองฆ่าเสียนั้น จัดเข้าในทุกขสัจจะ คืออยู่ในหมวดทุกข์ที่ ท่านว่าต้องแก่ต้องเจ็บต้องตายดั่งที่แสดงแล้ว เกี่ยวแก่ร่างกาย นี้ พระพุทธเจ้าท่านสอนให้กำหนดรู้เท่านั้น ว่าเป็นทุกข์ ไม่ได้ สอนให้ละคือฆ่าตัวเองลงไป สิ่งที่ท่านสอนให้ฆ่านั้นคือสมุทัย ต่างหาก ได้แก่ ตัณหาที่เป็นตัวเหตุอันมีอยู่ในใจของตัว หรือ พุตรรวม ๆ ว่ากิเลส เป็นความประถานาอย่างใดต่าง ๆ หรือว่า จะพุดอย่างกว้าง ๆ ว่า โลก 娑婆 หลงก็ได้ ตัวสมุทัยท่านสอน ให้ละ เมื่อจะฆ่าก็ต้องฆ่าสมุทัย ไม่ใช่ฆ่าร่างกาย

ในเรื่องสามัญอื่น ๆ ก็เหมือนกัน อย่างเช่นว่าเมื่อเกิด เรื่องกระทบกระทั่ง โทรศัพท์ดังเดื่องกัน ก็ทุบตีทำร้ายร่าง กายกัน นี้ก็ทำผิดหน้าที่เหมือนกัน ร่างกายที่ทุบตีทำร้ายกัน นั้นเป็นทุกขสัจจะ เพราะร่างกายต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย ในหมวดทุกข์ที่พระพุทธเจ้าท่านสอนให้กำหนดรู้ ท่านไม่สอน ให้ไปทุบตีทำร้ายกัน ท่านสอนให้ทุบตีทำร้ายโทรศัพท์คือความ โทรศัพท์ในใจของตัวเองนั้นแหละ เมื่อเกิดความโทรศัพท์ขึ้นก็ให้ ทุบตีทำร้ายตัวความโทรศัพท์ในใจ คือให้ละความโทรศัพท์นั้นเสีย

ถ้าจะทำร้ายก็ทำร้ายความโกรธ ไม่ให้คร่าไปทำร้ายร่างกาย
ของใคร เพราะฉะนั้น ถ้ารู้หน้าที่ของธรรมะ ปฏิบัติให้ถูก
หน้าที่ของธรรมะ เรื่องเดือดร้อนก็ไม่มี

ส่วนนิโภชนัน ท่านสอนให้ทำให้แจ้ง คือเมื่อได้ปฏิบัติ
จนได้รับความสงบของจิตใจ สงบจากความดื้อรานทะยาโนยา ก
กให้กำหนดดูให้รู้จักตัวความสงบนั้นไว้ แล้วค่อยพอกพูนอยู่
บางที่เรามีค่อยสนใจกับความสงบ แต่ความจริงทุก ๆ คนจะ
ต้องมีความสงบอยู่เสมอเป็นครั้งเป็นคราว เพราะว่ากิเลสเช่น
ว่าตัณหาคือความดื้อรานทะยาโนยาปรารถนาตนนั้น ไม่ใช่ว่า
จะมีครอบงำใจอยู่ตลอดเวลา ถ้าครอบงำใจอยู่ตลอดเวลาแล้ว
จะหาความสงบไม่ได้ จะพักผ่อนหลับนอนไม่ได้ ใจจะยุ่งอยู่
กับอารมณ์ที่ดื้อรานที่ยึดถืออยู่ แต่ที่เราพักผ่อนได้มีความสุข
ได้ ก็พระเหตุว่ามีเวลาที่จิตใจมีความสงบ เพราะฉะนั้นก็
จะต้องให้ค่อยสังเกตดูให้รู้จักตัวความสงบที่เราได้รับอยู่ ทั้งที่
ได้รับโดยปกติ ทั้งที่ได้รับโดยการปฏิบัติ ให้รู้จักหน้าตาของ
ความสงบอยู่เสมอ อย่าละเลยไปเสีย เพราะอันนี้แหลกเป็นผล
ที่จะทำให้จิตใจได้รับความสุขและค่อยรักษาความสงบไว้

คราวนี้ มรรค หน้าที่ที่จะปฏิบัติในมรรค ก็หมายความ
ว่าจะต้องปฏิบัติทำให้มีขึ้น พิจารณาดูได้ในองค์ทั้ง ๔ นั้น
ที่เราเองว่า ตัวของเรามีอยู่เพียงไร แล้วก็ต้องอบรมให้มีขึ้น

อบรมความเห็นชอบ ความดำริชอบ พุดชอบ ทำการงานชอบ
อาชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ให้มืออยู่เสมอ ถ้า .
เราตรวจสอบที่ตัวเราเองอยู่ เรายังจะรู้ เว้นไว้แต่จะละเอียดไม่ตรวจ
โดยมากเรามักจะไปตรวจข้างนอก ไปดูว่าคนนั้นผิด คนนั้นชอบ
แต่สำหรับในด้านคดีธรรมนั้น ท่านมุ่งให้ตรวจสอบเข้ามาข้างใน
ให้ดูตัวเองอยู่ว่า อะไรของเราผิด อะไรของเรารอด แล้วก็
ต้องพยายามละส่วนที่ผิดให้หมดไป ปฏิบัติส่วนที่ชอบให้มี
มาก ๆ ขึ้น นี้เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำในมารคมีองค์ ๙

รู้ในกิจคือหน้าที่ตั้งกล่าวมานี้ เรียกว่า กิจภยาน
เมื่อได้ปฏิบัติในกิจคือหน้าที่ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้สำเร็จ
บริบูรณ์แล้ว ก็รู้เป็น กตัญญู คือความรู้ในการทำกิจสำเร็จ
ต้องถึงขั้นนี้จึงจะเป็นความรู้ที่สมบูรณ์ ถ้ายังไม่ถึงกตัญญู
ความรู้ยังไม่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติจนบังเกิด
ความรู้ถึงขั้นกตัญญูนี้ จึงได้ชื่อว่า พุทธะ ผู้ที่สมบูรณ์ เพราะ
เหตุว่าได้ทรงกำหนดรู้ทุกข์ได้แล้ว ละสุขทั้งได้แล้ว ทำให้แจ้ง
นิโรหะแล้ว ปฏิบัติในมารคบริบูรณ์แล้ว ทรงเป็นผู้สรักษา
จริง ๆ

อริยสัจทั้ง ๔ นี้ เป็นธรรมที่สรุปธรรมทั้งหมด ท่านแสดง
ว่าเหมือนอย่างรอยเท้าซึ่งเป็นที่รวมของรอยเท้าของสัตว์ทั้ง
หลายในโลก เรียกชื่อตามกิจคือหน้าที่ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้ ก็ได้
ธรรมะเป็น ๔ หมวด คือ :—

๑. ปริญญาธรรม ธรรมที่ควรกำหนดครั้งได้แก่ พวกทุกขสัจทั้งหมด หรือว่าสิ่งที่ต้องเกิด ต้องแก่ ต้องตาย หรือสิ่งที่เกิดดับทั้งหมด รวมเข้าในหมวดนี้ ที่แสดงไว้ในนวนิภารก์ได้แก่ ธรรมะหมวดชั้นร้อยตัน ชาต เป็นต้น ทั้งหมด

๒. ปหาตพธรรม ธรรมที่ควรละ ได้แก่ กิเลสทั้งหมดที่แสดงไว้ในนวนิภารก์ เช่น อคุณมูล ๓ นิวรณ ๔ มลทิน ๕ อุปกิเลส ๑๖ รวมความว่าพวากกิเลสและอคุณธรรมทั้งหมด

๓. สัจฉิตพธรรม ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ได้แก่ ผลของการปฏิบัติเป็นปฏิบัติชอบทั้งหมด เช่น อุปสมະ ความสงบ ระรับแห่งใจ

๔. ภาเวตพธรรม ธรรมที่ควรอบรมให้มีขึ้นเป็นขึ้นได้แก่ ธรรมปฏิบัติทุกๆอย่างในนวนิภาร ตั้งแต่ทุกหมวด๒ไป ที่เป็นข้อที่สอนให้ปฏิบัติ ก็รวมเข้าในหมวดนี้ทั้งนั้น

ข้อที่ควรทราบเบ็ดเตล็ดอีกอย่างหนึ่ง คือ ในปฐมเทศนานี้ ตอนแสดงทุกขสัจไม่กล่าวถึงพยาธิ ความป่วยไข้ ว่าเป็นทุกษา เพราะเหตุว่าได้รวมไว้ในคำว่า ทุกุข คือทุกข์กาย ในคำว่า โสก ปริเทว ทุกุข โภมนสุส อุปายาส นั้นแล้ว แต่ในที่มาบางแห่งได้แสดงว่า ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ และตัดคำว่า โสก-ปริเทวทุกุขโภมนสุสปายาสไป ทุกุข เสีย

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงปฐมเทศนาแล้ว ท่านแสดงว่า ธรรมจักรนี้คือดวงตาเห็นธรรม ได้เกิดแก่พระโภณทัญญาซึ่งเป็นหัวหน้าของภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมด้วย สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมด้วยนี่บ่งชี้ว่าท่านได้เห็นทุกขสัจแจงขึ้น เพราะความหมายของทุกข์ประการที่ ๑ คือ สิ่งที่ท่านอยู่ไม่ได้ อันหมายถึงว่าสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ เมื่อท่านได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว ท่านก็ขอบชาต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสอนุญาตว่า เอหิ ภิกขุ จงเป็นภิกษุมาเกิด ธรรมะอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติปฏิบูธิเพื่อสิ้นทุกข์โดยชอบเกิด ด้วยพระวิชาเพียงเท่านี้ ก็เป็นอันว่าท่านได้รับอุปสมบทจากพระพุทธเจ้า และอุปสมบทอย่างนี้เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสมปทา แปลว่า การอุปสมบทด้วยพระพุทธวิชาไว้จงเป็นภิกษุมาเกิด

พระสูตรนี้ท่านเรียกว่า ธัมมจักรปัปวัตตนสูตร แปลว่า พระสูตรที่แสดงถึงเรื่องการยังจักรคือธรรมให้เป็นไป เทียบกับจักรของพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดินั้น ท่านแสดงว่าเมรัตนะ ๗ ได้แก่ จักรรัตนะ จักรแก้ว หัตถรัตนะ ช้างแก้ว อัสรรัตนะ ม้าแก้ว มนิรัตนะ มนีแก้ว อิตติรัตนะ ศตวรีแก้ว คหปติรัตนะ คุหบดีแก้ว ปริณายกรัตนะ นายกแก้ว เป็นเครื่องทำให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิคือเป็นเจ้าโลก เทียบในปัจจุบันก็หมายความว่า ถ้าจะมีอุปกรณ์และบุคคลอันใดที่

จะทำให้ครูฯ มีอำนาจเหนือบุคคลทั้งโลกจนเป็นเจ้าโลกได้ ก็พอเรียกว่าเป็นรัตนะได้ ความคิดว่าจะต้องมีเจ้าโลกได้มีมา ตั้งแต่เด็กคำบรรพ์ ในบัดนี้ก็พยายามที่จะเป็นกันอยู่ ก็สุดแต่ ว่าครูจะมีอะไรเหนือคนทั้งโลก ในรัตนะ ๗ นั้น จักรัตนะ ของพระเจ้าจักรพรรดิเป็นตัวอำนาจสำคัญที่ทำให้เป็นเจ้าโลก ถ้าจะเทียบกับในทางบ้านเมืองก็หมายถึงว่าอำนาจจักร คือ ชาติไหนจะเป็นประเทศาติของตัวขึ้นก็จะต้องมีอำนาจจักรคือ อำนาจ พระพุทธเจ้าจะตั้งพระพุทธศาสนาขึ้น ก็ทรงเริ่มด้วย การแสดงปฐมเทศนา เท่ากับว่าทรงตั้งพุทธจักรขึ้นเป็นครั้ง แรกด้วยปฐมเทศนานี้ แต่ว่าจักรของพระพุทธเจ้าไม่ใช่อำนาจ ทางโลก หมายถึงธรรม ทรงตั้งพุทธจักรขึ้นด้วยธรรมเป็นอัน เริ่มตั้งขึ้นด้วยปฐมเทศนานี้

สำนักงานหุ้นส่วนจำกัด
ชัวติพิมาย จำกัด 2803542, 2810541
2813180, 2822114 ประจำวันที่ 2813181
409 ถนนพระราม 9 แขวงบ้านป้อม เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
โทรศัพท์ 02-2535 โทรสาร 02-2535 แฟกซ์ 02-2535